

Ноеми Стоичкова
СУ „Св. Климент Охридски“

**„Прогресисти и консерватори“:
литературноисторическа оптика**
nasivanova@abv.bg

Noemi Stoichkova
SU “St. Kliment Ohridski”

“Progressives and Conservatives” : Optics of Literary History

Резюме

Текстът разглежда последната засега монография на Б. Пенчев – „Прогресисти и консерватори. Темпорални модели в българската литература от края на 40-те до 70-те години на XX век“, като един възможен съвременен литературноисторически опит върху близкото минало. През очерчания и доминиращ тематично-проблемен срез се създава представа за над 30-годишните български литературно-развойни процеси, при това както в диахронен план, отвеждащ към междувоенното международно време, така и в синхронен, полагащ ги в (западно)европейски и съветски културни параметри. Разтваряйки множество сюжети – литературни, критически, философски, които непрекъснато се засичат, преплитат и релативизират – изследването обхваща фрагментарно, но и широко интертекстуално културно-исторически „родни“ и „чужди“ явления. Те нареждат обемен концептуален пъзел, който едновременно е и завършен в себе си, и диалогизиращ с научни позиции, установени днес като авторитетни. Съчетавайки теоретични дискурси с литературноисторическа прецизност, разглежданият метатекст се движи по бръснача на субективното и обективизиращото.

Ключови думи: литературноисторическо изследване, множество критически литературни и философски сюжети, диахронен и синхронен план, роден и европейски контекст

Abstract

The text examines B. Penchev's latest monograph "Progressives and Conservatives. Temporal patterns in Bulgarian literature from the late 1940s to the 1970s" as a possible contemporary literary-historical attempt on the recent past. Through the outlined and dominant thematic-problematic cut, the monograph creates the picture of more than 30 years of Bulgarian literary development processes, both in a diachronic plan, leading back to the interwar international times, and in a synchronic one, positioning them in (Western) European and Soviet cultural parameters. Unraveling multiple plots—literary, critical, and philosophical—that are constantly intersecting, intertwining, and relativizing between each other, the study covers in a fragmentary yet broadly intertextual manner some cultural-historical "native" and "foreign" phenomena. They arrange a voluminous, conceptual puzzle that is both self-contained and dialogical with scientific positions that are currently established as authoritative in the field. By combining theoretical discourses with literary-historical precision, the examined metatext moves along the razor's edge of the subjective and the objectifying.

Keywords: literary-historical study; multitude of critical literary and philosophical plots; diachronic and synchronic plan; native and European context.

Известно е, че литературната история от (не толкова) близкото ни социалистическо минало, е системен обект на проучване на департамента „Нова българистика“ чрез научноизследователската програма „Литературата на Народна република България (1946–1990)“ с нейния директор и водещ на (поне) осем издателски поредици Пламен Дойнов. Може да се каже, че екипът учени около НБУ включва колеги от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и от Литературния институт към БАН. В този контекст от началото на XXI в. (след 2007 година) Катедрата по българска литература на СУ „Св. Климент Охридски“ се включва спорадично с единични прояви в проучването на тоталитарната епоха, в които се прокрадва институционална колегиална дискуссионност. С излязлата през настоящата година книга на Бойко Пенчев „Прогресисти и консерватори. Темпорални модели в българската литература от края на 40-те до 70-те години на XX век“ обаче се отваря открит диалог между двама от младежките съмишленици на „новия“ (пост)модерен кръг „Мисъл“. За този потенциарен разговор ясно подканя и финалът в публикуваната рецензия на Пл. Дойнов за монографията на Пенчев в „Литературен вестник“ (Дойнов 2023). Това разномислие не е нито персонално, нито мимолетно и частно. То по-скоро показва различни съвременни, днешни

типове подходи към литературната история. Настоящият текст няма за цел да влиза в този потенциален евентуален дебат, а да разсъждава върху спецификите на Б.-Пенчевия текст, който през един очертан и доминиращ тематично-проблемен срез създава представа за над 30-годишните български литературно-развойни процеси, при това както в диахронен план, отвеждащ към междувоенното международно време, така и в синхронен, полагащ ги в (западно)европейски и съветски културно-философски параметри. А това е един от възможните съвременни модели за правене на литературна история – в случая конкретно върху времевия отрязък на близкото ни минало.

Ще започна е теоретико-методологическата глава, която подсигурава тази мащабност и доказва преплитането на литературноисторически и теоретически дискурси в съвременните литературоведски изследвания. Но веднага ще подчертая, че подкрепям изоставянето на „тежките фигури“ като Хайдегер и Пол Рикьор и споделям скептицизма на автора „към пришиването на постструктуралистка „теория“ към литературното изследване“ (Пенчев 2023: 21), защото матричните теоретични подходи в съвременното литературознание често ограничават историческите контекстуални връзки, извършват спекулации както с обекта на изследване, така и с потенциалните си читатели. Работеща и добре обоснована е конструираната интердисциплинарна парадигма от концепти и подходи на Б. Пенчев – „хронотопът“ на Михаил Бахтин, понятията-образи „пространство на опита“ и „хоризонт на очакването“ от едноименното есе на Райнхард Козелек, идеологията като неизбежна за хетерономното литературно поле в тоталитарните години и предопределяща необходимост от анализ на външните „закони“, отнемащи неговата автономност, и паметта, вписана в „култура на селективната традиция“ (по Реймънд Уилямс).

Второто, което ще отбележа, е темпоралната трипластовост на изложението, което го прави сложно, но и плътно, субективно и обективизиращо. От една страна, имплицитно то показва трайните интереси на Бойко Пенчев към модернизма и моделирането на Аза преди две десетилетия, тъй като настоящото изследване може да бъде видяно като своеобразно продължение на проблематизации в дисертацията му. В разглежданата книга става дума за друга темпорална положеност, като този път обекти са Азът и

обществото, при това експлицитно обърнати към „десните“ контрамодерни културни прояви от междувоенния период, продуктивни за тъй нареченото време на „априлското размразяване“. От друга страна, асоциативно натрапливо личното ми четене на изследването преплита една днешна актуалност, свързана с разколебаване на либералните ценности и с набирация скорост „просветен консерватизъм“, необезателно свързан с национализъм и патриотизъм, а обърнат абстрактно назад към „изконното“ и „вечното“. Тези мои текстологични усети намират директно потвърждение във финалната част „Фигурализации на времето: опит за рекапитулация“. Там Пенчев с едно изречение дискретно и точно обосновава защо трансформираните темпорални модели и сега продължават да са в центъра на публичните дебати, а именно „като реакция срещу натиска на един тотализиращ „хоризонт на очакване“, обещаващ общо бъдеще, изглеждащо все по-празно“ (Пенчев 2023: 359). Това ме подсеща и за рецензията на Владимир Сабоурин върху „Българският модернизъм: моделиране на Аза“, която проникновено вижда тази ранна книга на автора, обговаряща модернизмите в началото на XX столетие, като „темпорално следваща и композиционно експлозивно свързана“ (Сабоурин 2004) с критическия проект на неговото краевековие от 90-те години. В този смисъл Бойко Пенчев остава верен на себе си с приоритетните си антропологически интереси в доста различните времеви оси на модерната епоха и иновативното им интердисциплинарно научно осмисляне, съчетано с гражданска позиция, далеч от есеистичното заявяване, но ясно доловима с натрупващите се аргументи в отстояваните тези.

На трето място работата сполучливо намира своя фокус – да разкрие концептуалните и реторическите напрежения в схващанията за времето в три от четирите социалистически десетилетия, което го прави едновременно и целеустремено, и относително „цялостно“. Изключването на 80-те е слабо уточнено в заключението само като „националистически период“ (Пенчев 2023: 362), и то през няколко романови екранизации. От една страна, това е така по една доловима причина, тъй като то подмолно често присъства в голяма част от изложението в сравнителен и по-точно – в съпоставително различителен план. Но от друга, може би, не би било излишно да се фиксира, дори още в началото на работата, и фактът, че първата петилетка на 80-

те вещае, а втората му половината официално минава под знака на Перестройката – една доста по-остра (в сравнение с процеса на размразяване) делегитимизация на тоталитарната политическа, икономическа и обществена система, рефлектираща и върху динамиката, доминацията на двете темпорални моделирания. В името на коректността обаче трябва да кажа, че близко твърдение се среща мимоходом (на с. 365), вплетено в конкретен контекст: функцията на пост-автохтонизма става анахронична през 80-те, поради относителното отваряне на изкуството.

Безспорно, можем да приемем разделянето на работата на две взаимнообусловени и кореспондиращи си части – от II до V глава включително и от VI–XIV, което едновременно работи за отделянето на двата темпорални модела, но и ги релативизира донякъде. Първата част анализира доминантно ключовата роля на прогресистко-линеарния модел на времето в поетическото и критическото опериране с доктрината за социалистическия реализъм до 1956 година, като се открояват обаче и сложните пресичания на литературното поле с това на властта. Бих открила V глава, която завършва условната първа част на работата, но и прави връзка с втората. От една страна, предлага нова аналитична парадигма към романите от началото на 50-те години в две посоки: през темата за „осъзнаването“ като телеологическа проекция на идеологическото време на равнището на индивида и през извеждането на едни соцреалистически специфики от модела на билдунгсромана. Тук искам да отбележа, че монографията проявява иновативност дори и при преекспонирани в публичното пространство проблеми, какъвто е „случаят Тютюн“. От друга страна, тази глава за първи път проследява сложната генеалогия на наложилото се понятие „епичен/епически“ роман през 70-те години. Търсят се неговите обвързаности както с доминиращия идеологически разказ, така и с традиция в мисленето за романовия жанр, представена от Томас Ман и Дьорд Лукач. Важно, заради социалистическата парадоксалност, е и отбелязаното от Пенчев, че най-авторитетните изследователи на романа от 70-те години – Ничев и Жечев – цитират редовно Бахтин, но всъщност (особено вторият) следват имплицитно мисловния модел на Лукач. Монистичните концепции за романа, които изграждат двамата български литературоведи, се основават върху идеята за едно „съзнание“ или „познание“, в което народ и творец се

сливат, а такава позиция е невъзможно да съвмести Бахтиновата идея за многогласието и полифонизма. Работата извежда общите места в изследователските позиции на Ничев и Жечев, но и ги идентифицира. От една страна, Б. Пенчев прави извода, че задълбочаването на класовите противоречия и укрепването на романовия жанр се оказват две страни на един и същи процес. От друга страна, посочва, че нюансираното схващане на Жечев за епичното, с друг генезис, означава „усещане за света в неговата цялост и неразчленимост“, в която посока малко по-късно се включва и гледната точка на Кръстю Куюмджиев. Така подмолно се появява и друг темпорален модел, при който има своеобразна цикличност – идея, която излиза от рамките на комунистическия прогресистки разказ и е един от многото примери за „новия консерватизъм“, чието формиране започва в средата на 60-те години. Крайното продуктивно обобщение на автора е: „Епичното“ се оказва критическо понятие, което може да участва във формирането както на „официалния“, така и на „алтернативния“ канон на българския роман“ (Пенчев 2023: 114).

Това твърдение е плавен преход към втората част на работата, която още по-силно и богато разклонява множество сюжетни линии, непрекъснато засичащи и преплитащи се. Най-общо казано, тази втора част проследява трансформациите на двата темпорални модела – линеарен и цикличен – в периода след Априлския пленум 1956 г. Няма да бъде пресилено, ако се каже, че тя е изцяло приносна за изследването, особено от VIII глава до края. Разбира се, това се дължи на първо място на много добре намерената „проблематизация“, която води след себе си позитивни взаимосвързани последствия. Стъпвайки върху това късно фукоянско понятие, Пенчев подчертава, че нито проблемът, нито подборът на имена, текстове, стратегии са иманентна последица на историческия контекст или ситуация. Но именно субективният коефициент отваря възможността за нова, различна дискурсивност. Изследването няма претенции за „презентативност“ и „панорамност“ към литературната и критическата продукция на фиксирания относително дълъг период, но създава представа за широта и детайлност на процесите както в културата на НРБ, така за и връзките ѝ със СССР и с междувоенна Европа, най-вече Германия. В този смисъл авторът осъзнава недостатъчността на трайни интерпретативни позиции към литературата от времето

на НРБ и целенасочено засилва конструираността на изследователския „предмет“, а като резултат пред нас е интерпретативно иновативен мащабен литературноисторически проект, фрагментарно обхващащ множество културно-исторически „родни“ и „чужди“ явления и нареждащ твърде обемен концептуален пъзел, самодостатъчен в своята убедителност и завършеност, но и диалогизиращ с научни позиции, установени днес като авторитетни, а често възприемани и като единствени.

Изричането на последното ме мотивира да уточня, че това не означава тотализираща монолитност нито на гледната точка към обектите в работата, нито на радикално отместващи метатекстови тези. Тази трайна линия в изследването на дискурсивни (дез)интеграции, на граничностите на явленията и техните приплъзвания за мен е сполучливо намерена и обобщена, но и надградена с въведеното постфактум в XVI глава полуавторско понятие „пост-автохтонизъм“. Новоизкованият термин с префикса е определено находка, тъй като указва не само темпорално отстояние от руската мисъл на XIX в., но и от междувоенния европейски и роден „десен“ контекст, снемайки политическите „фашистки“ конотации на централния термин за текста „консервативна революция“, работещ от VIII глава насетне. Пост-автохтонизмът от социалистическата епоха, за разлика от този през 30-те години, отхвърлящ и Изтока с болшевиизирания марксизъм, се фокусира основно срещу заплахата от Запада с отчуждението, загубата на традиции и памет. Това му подсигуриява подкрепа от официалния идеологически апарат, който едновременно „не забелязва“ в него предвоенните антимодерни „фашистки“ проекции. Така пост-автохтонизмът със своята нееднозначна ориентираност към ключови опозиции „официално – опозиционно“, „конформизъм – десидентство“, „заимствано – автентично“, „традиционно – модерно“, „архаичност – новаторство“ се оказва ярко функционален за целия научен текст и без своята понятийна наличност. А въвеждането му вече експлицитно обяснява очертаните граници на явленията и начина на тяхното авторово рецепиране. Този обобщаващо надграждащ поглед се открива и чрез въвеждането на английския термин, употребяван в съвременни изследвания за национализма и националните култури, обаче даващ възможност и да се идентифицира спрямо национализма от последното ни социалистическо десетилетие. Според Пенчев пост-автохто-

низма „събужда за нов живот два важни типа културна енергия, които витализират националната култура“ – „воля за облик“ и „воля за вечност“ (Пенчев 2023: 364). И не на последно място антилинеарността, антипрогресистката темпоралност на българския пост-автохтонизъм е твърде широк мост, през който се завръщат реабилитирани европейски философски и литературни традиции, които официалната марксистко-ленинска доктрина се е опитала да зачертае напълно – от Ницше, през имена от съветското „дисидентско“ литературознание в диапазона Михаил Лифшиц – Михаил Бахтин, през „ревизиониста“ Дьорд Лукач, до Джанбатиста Вико, чиято „Нова наука“ е, както казва Пенчев: „протообразът на всички бъдещи критики към рационалния фундамент на просвещенския прогресизъм и линеарното схващане за общественото време“ (Пенчев 2023: 214).

Особено приносно в изследването е изграждането на една нова, важна в съвременната ни кръстопътност визия за човешкото по време на социализма, което е напрегнато между своята сегашност и гласовете на миналото, и като резултат сменя в известна степен иманентния идеологически пласт на текста (както разглеждания, така и по принцип). Реабилитира се визията за сложността на човешката идентичност посредством въвеждането на специфични, нетрадиционни форми на памет за индивидуалното и колективното минало. Това се случва по два начина. Първият – през изследваните семантични и дискурсивни функции на ключови понятия в речника на литературната критика от периода като „котловина“ и „еснафство“ (в глави VI, VII), „примитив“ (в IX глава), „гротеска“ и „мит“ (в XI глава), „дионисово“ (в XII), „езичество“ (XIII) и др. И вторият – чрез използването им в предложените иновативни прочити на редица ключови творби на Н. Хайтов, В. Попов, Й. Радичков, които сложно боравят с темпоралната проблематика. Тук не мога да не акцентирам на докосването до важната дискусия около „Диви разкази“ през 1973–4, която е почти бяло научно поле с изключение на презентативната статия „Диви разкази“ в българската литературна критика“ от Владимир Янев (Янев 2006). Позицията на Б. Пенчев е, че тя „започва като „преиграване“ на полемиките за примитивното от втората половина на 60-те... и постепенно се премества върху методологията на литературноисторическото изследване“ (Пенчев 2023: 258). Точно 20 страници по-късно

авторът ще каже за статията на Н. Георгиев, отворила дискусиата за Хайтовия сборник, че тя е проникателна и провокативна, прицелена в определен литературно-критически консенсус. От личен интерес бих се радвала например на още един екскурс по този въпрос, който да разгърне гледната точка на пишещия към две опозитивни ключови фигури в интелектуалния и филологическия ни живот през 70-те години, които, както текстът подказва, могат да се видят също като проективни за дебата либерали – консерватори.

Б. Пенчев дефинира за първи път, разбира се, през концептуалността на своето изследване, и диаметралните различия между двамата най-представителни писатели „коренотърсачи“ – Хайтов и Попов, които като цяло не попадат често в днешната изследователска оптиката¹. Трудът обаче отделя цялата XI глава на най-атрактивния откъм съвременни метатекстове автор – Радичков, за да заяви една по-нюансирана позиция спрямо преобладаващите днес. „Опаковането на Радичков: гротеска, мит, карнавал“ проследява импликациите на критиката за инкорпорирането на писателя в социалистическия канон чрез въвеждането в критическия речник на Бахтиновите понятия „гротеска“, „мит“, „карнавал“, породени от усещането, че времето в света на Радичков е радикално чуждо на линейния, прогресистки модел на марксистко-ленинската идеология. Голямото бахтинианско четене на Радичков, което показва много бързото синхронно рецептивно усвояване на руския философ и теоретик на културата у нас в края на 60-те години, е предприето от Кръстьо Куюмджиев в две негови статии в началото на 70-те години. Б. Пенчев подчертава, че критикът радикално променя самото разбиране за история, въвеждайки едра бинарна схема, в която постепенно-постъпателният ход на историческото развитие е заменен от противопоставянето на два типологически светогледа – патриархален и модерен. Продължението на критическия диалог Куюмджиев – Тодор Павлов, който „оспорва“ и „оборва“, но без практически творчески последици, марксисткия еретизъм на Куюмджиев в статията „Революцията не е суматоха, не е парадокс“ (1972), е емблематичен за още една съществена черта на разглеждания

---

¹ Изключение прави монографичното изследване на Иван Станков, вж. Станков 2010.

научен текст. Той не само тук, но и на много още места, стига до критическите дебати през 60-те и 70-те години, които са друг сериозен барометър за социокултурната ситуация у нас. Разглежданият случай е показателен паралелно за две неща – за широките научни територии на изследването и за неговата детайлна целенасоченост, защото демонстрира, от една страна, специфики в отхлабената цензорска ситуация във времето на „развития социализъм“, но от друга – неговото ценностно преориентиране към „родното“ в противовес на либералния космополитизъм и универсализъм.

Разглежданият текст, както видяхме и от по-горе казано, има същински влог в анализирането на текстове на критици, имената на някои от които вече бяха споменати, като Тончо Жечев, Кръстьо Куюмджиев, но и Боян Ничев, Стоян Каролев, Цветан Стоянов, Минко Николов, Здравко Петров, Стоян Илиев, Симеон Султанов, Александър Спиридонов, чиито концепции и интерпретации се оказват също важна част от идейния обмен през изследвания период. Още повече, че само пет от посочените фигури са обект на единствения днешен по-голям проект с обект литературната критика – този на Литературния институт към БАН с ръководител Александра Антонова². Приносът на изследването се задълбочава и от разкриването на неподозирани богати интертекстуални връзки между критическите текстове на Тончо Жечев и Кръстьо Куюмджиев, от една страна, с междувоени родни философи като Спиридон Казанджиев и Янко Янев и от друга, с немските интелектуалци, свързани с т.нар. „Консервативна революция“ от 30-те години – Томас Ман, Артур Мюлер ван ден Брук, Едгард Юлиус Юнг, Лудвиг Клагес. Значението на широката интертекстуална мрежа в изследването показва не просто европейскост на българската социалистическа култура, но и доказва един принципен текстуален механизъм – обръщането към миналото и неговия опит, дори в периоди, устремени към неговото заличаване. Разрастването на интертекстуалната мрежа между критически и художествени текстове, които обаче са и промислено подбрани, стига до пренебрегвания роман на Васил Попов „Времето на героя“ от 1968 г. и есеистичния също

---

² Виж проекта от 2018 г. „Дигитална библиотека „Българска литературна критика“, представящ в персонални профили 20 от най-значимите български литературни критици и историци на XX век. <https://bglitcritics.org>.

не толкова популярен текст на Т. Жечев от 1983 г. „Историята и теориите на един Пигмалион“.

Не е възможно, по субективни причини, да пропусна и приносът на разглеждания труд с критическото центриране върху метатекстовете на Жечев и Куюмджиев. Били мой научен обект като ключови представители на „импресионистичната критика“, която в средата на 60-те и началото на 70-те години реализира своеобразното „размразяване“ в официалния критически дискурс, в настоящото изложение те, по думите на Пенчев, стигат до „дълбоко персоналистично себеосъществяване чрез словото“ (Пенчев 2023: 366). И още нещо – изследването ги концептуализира като най-активните „консервативни революционери“, но уточнява, че не са такива 24 часа. Би било интересно да се аргументира и това твърдение, може би на друго място, в името на баланса на субективния избор и обективистичното официозно присъствие на двамата в научния живот през разглеждания период.

Като отделен пореден принос, без преувеличение, достоен според мене за самостоятелно изследване, бих подчертала анализирането на критическите рецепции на писателите Николай Хайтов, Васил Попов, Йордан Радичков и Йордан Йовков. Именно промяната в критическите дискурси за съответните автори са явни симптоми за различност в публичните възприемателски хоризонти. В случая те регистрират променящите се темпорални модели в литературата от 60-те и 70-те години, а при Йовков показват една цикличност, завръщаща се към 30-те години и актуална за края на 60-те с преоткритото схващане за „класика“ като выплъщение на едно природно цялостно „вечно“ ценностно световъзприемане.

Накрая бих искала да отбележа ролите на трите екскурса в разглежданата книга, защото те са заявени като привидни отклонения от концептуалната нишка, но всъщност я допълват и обогатяват. Най-силен пример в това отношение е последната, XIV глава – „Еротиката при социализма“. Според автора тази тема – табу за метатекстовия социалистически дискурс, дори след „априлския повеи“, се оказва толкова опасна, защото е несводима към общосподелимо, социално време, още по-малко към прогресисткото време на официалната марксистко-ленинска идеология. Б. Пенчев типологизира четири „канала“, през които еротиката

навлиза в съвременната българска литература – чрез творби на Емилиян Станев, Антон Дончев, Богомил Райнов и Павел Вежинов. Авторът прави точния, амбивалентен извод, че „в литературата на социализма еротичното се проявява като страничен продукт от преследването на някаква „висока“ идеологическа или философска задача“ (Пенчев 2023: 355) – като постигане на метафизични истини или „духовността“ като такава. Този последен пример е доказателство за трайното и системно умение на пишещия да разглежда факти от социалистическата ни култура в тяхната сложност и нееднозначност, а именно от такова четене тя се нуждае все още.

Казаното за интердисциплинарната, полиророва³ и смислово многопластова монография на Бойко Пенчев „Прогресисти и консерватори. Темпорални модели в българската литература от края на 40-те до 70-те години на XX век“, както и преките ми наблюдения върху интензивната ѝ рецепция сред студентите дават увереност, че тя (ще) участва активно в конкурентно допълващите се концептуално конструирани литературноисторически и културноисторически разкази за нетолкова вече близкото ни социалистическо минало като (ще) продуцира нови продуктивни изследователски ниши у по-младите изследователи.

Библиография

Дойнов 2023: Дойнов, Пламен. Автохтонизъм вместо национализъм, вечност вместо история. // Литературен вестник, № 29, 2023. [Doynov, Plamen. *Avtohtonizam vmesto natsionalizam, vechnost vmesto istoria. // Literaturen vestnik*, № 29, 2023.]

Дигитална библиотека...: Дигитална библиотека „Българска литературна критика“. – <https://bglitcritics.org> (видяно на 25 окт. 2023). [Digitalna biblioteka „Balgarska literaturna kritika“. – <https://bglitcritics.org> (vidyano na 25 okt. 2023).]

Пенчев 2023: Пенчев Бойко. Прогресисти и консерватори. Темпорални модели в българската литература от края на 40-те до 70-те години на XX век. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023. [Penchev Boyko. *Progresisti i konservatori. Temporalni modeli v balgarskata literatura ot kraya na 40-te do 70-te godini na XX vek*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2023.]

Сабоурин 2004: Сабоурин, Владимир. Паузата: проекти, форми, глина. –

---

³ Тъй като борави с различни типове текстове – поезия, белетристика, критически, философски и т.н.

<https://liternet.bg/publish8/vsabourin/pauzata.htm> (видяно на 24 окт. 2023).
[Sabourin, Vladimir. Pauzata: proekti, formi, glina. –<https://liternet.bg/publish8/vsabourin/pauzata.htm> (vidyano na 24 okt. 2023).]

Станков 2010: Станков, Иван. Васил Попов. Релативизъм и полифонизъм. Велико Търново: Фабер, 2010. [Stankov, Ivan. *Vasil Popov. Relativizam i polifonizam*. Veliko Tarnovo: Faber, 2010.]

Янев 2006: Янев, Владимир. Диви разкази в българската литературна критика. – https://liternet.bg/publish13/v_ianev/divi.htm (видяно на 25 окт. 2023). [Yanev, Vladimir. Divi razkazi v balgarskata literaturna kritika. –https://liternet.bg/publish13/v_ianev/divi.htm (vidyano na 25 okt. 2023).]